

Språkleg identitet og haldning

Av Gunnstein Akselberg

Den siste ordinære årlege konferansen til prosjektet *Talemålsendring i Noreg* (TEIN) vart halden på Hardingasete, Norheimsund/Tørvikbygd, fredag 19. – søndag 21. oktober 2001. Temaet var denne gongen *språkleg identitet og haldning*. Alle innlegga på konferansen var knytte til dette temaet på ein eller annan måte, men dei representerte mange forskjellige tilnærmingar til og synspunkt på emnet. Dei fleste innlegga på konferansen vert trykte i dette heftet, og i tillegg vert det trykt tre artiklar som ikkje vart haldne som innlegg på Hardingasete, men som likevel er nært knytte til prosjektet TEIN: Eric Papazian sin artikkel om skarring og retrofleksar, som er eit tilsvar på Arne Torp sin artikkel om same emnet i *Målbryting* 4 (2000: 63–88); Kristine Kleivenes sin artikkel om Kristiansunds-dialekten på flyttfot; og Annika S. Odland sin artikkel om tospråkleg undervisning for barn.

Prosjektet TEIN vart formelt avslutta i 2002 og den siste TEIN-konferansen gjekk inn som ein del av *Sjuande nordiske dialektologkonferansen* som vart arrangert på Voss 14.–18. august 2002. Frå 2003 held det faglege samarbeidet om norsk talemål og sosiolingvistiske tilhøve mellom universiteta i Tromsø, Trondheim, Oslo og Bergen og Høgskulen i Agder fram under nemninga *Norsk sosiolingvistisk nettverk* (SONE). Fyrste SONE-konferansen vert skipa hausten 2003.

Dette heftet vert opna med artikkelen *What is Folk Linguistics* av Dennis Preston, professor ved Michigan State University, USA. Artikkelen er ikkje identisk med innlegget Preston gav på Hardingasete, men han presenterer eit tema som var mykje oppe på

konferansen og som fleire av studentane og stipendiatane som er knytte til TEIN er svært opptekne av. Den faglege disiplinen *folk linguistics*, *folkelingvistikk*, som Dennis Preston er ein av grunnleggjarane av, vart introdusert for eit større publikum av Dennis Preston og Nancy Niedzielski i boka *Folk Linguistics* (1999). Temaet for *folk linguistics* er ålmenta si oppleving og evaluering av talemål i vid forstand, eit tema som tradisjonelt har interessert fagfolk lite, og som ikkje er vorte teke særleg på alvor av den språklege vitskapen før no. Preston har gjort eit banebrytande arbeid ved å setja disiplinen på den vitskaplege dagsordenen og ved å leggja dei vitskaplege premissane for disiplinen. Innom dette feltet står det i åra framover mange interessante og sentrale oppgåver og utfordringar for hovudfagstudentar, stipendiatar og vitskapleg tilsette både nasjonalt og internasjonalt. I denne artikkelen legg Preston særleg vekt på arbeidet med å framskaffa gode metodar for innsamling av data om folkelingvistiske tilhøve, og legg særleg vekt på bruken av diskursanalyse og tolkingsarbeidet i denne samanhengen. Han utfordrar den tradisjonelle lingvistikken ved m.a. å hevda at:

It's simply dangerous not to know what real people believe about language and how they respond to it – dangerous to general linguistics, dangerous to applied linguistics, and even debilitating to the desire for a complete account of language and its users.

I *Attitudes and Mental Model of Language: On the Cognitive Foundation of Sociolinguistic Practice* legg Raphael Berthele vekt på at det er heilt sentralt i sosiolingvistikken å få innsikt i folks mentale språkmodellar. Han er særleg opptatt av korleis slike mentale modellar verkar inn på den språklege åtferda vår, og han hevdar at det må vera ein samheng mellom mentale modellar og språklege val. Denne samanhengen vert styrt av allmenne kognitive system, og difor er det fruktbart å nytta idear frå kognitiv semantikk i dette arbeidet. Sentralt i artikkelen er diskusjonen av korleis ein metodisk kan vinna innsikt i det kognitive og sosiale grunnlaget for språk og språkleg variasjon. Berthele presenterer ulike mentale språkmodellar, og i arbeidet med å studera samanhengen mellom dei mentale modellane

og språkbruken, trekkjer han inn haldningar og prinsippet om *granularitet*. Inspirert av Lesley Milroy (1992) og Leonard Talmy (2000) prøver Berthele å analysere ulike grader av konseptualisering med grunnlag i ulike nivå av granularitet. Berthele avgrensar granularitet slik:

Granularity is the degree of resolution which is applied to a particular area of perception or conception.

Ulike grader av granularitet er representert ved dyaden, det primære nettverket, landsbyen eller bygda, regionen og nasjonen.

Brit Mæhlum prøver i *Hvor går vi – og hvorfor?* å peika på *kva* for utviklingstendensar som er karakteristiske for norsk talemål i dag, og dessutan prøver ho å kasta ljøs over *kvifor* talemålsutviklinga går i ei bestemt retning. Det karakteristiske som Mæhlum trekkjer fram er den språklege utjamninga eller nivelleringa. Årsakene til at utjamning finn stad, er knytt til språket som symbolsystem, til språket sin funksjon for sosial og kulturell tilhøyrsløse og identifikasjon, og til den "frisettjninga" frå tradisjonen det moderne samfunnet gjev einskild-individet.

Artikkelen *Skarring i Oslo, skarre /r/ og retrofleksar* er mykje ei modifisering og dels ei avvisning av dei forklaringane Arne Torp gav på utviklinga av skarre-*r* i *Målbryting* 4 (2000: 63–88). Eric Papazian avviser at skarre-*r* og retrofleksar ikkje kan førekoma i eitt og same språksamfunnet. Papazian avviser at det er språkstrukturelle årsaker til at begge lydane ikkje finst i det same språksamfunnet, slik Torp legg vekt på. Papazian legg hovudvekta på ytre omstende, og trekkjer særleg fram den aukande Austlands-dominansen som ei hovudårsak.

I *Evaluering av eigen dialekt og aktuelle faktorar i den dialektale sosialiseringssprosessen. Talemålsvariasjon og språkhaldningar hjå ungdom på Voss ved tusenårsskiftet* presenterer Gunnstein Akselberg nokre resultat som gjeld språkhaldning og språkbruk frå prosjektet *Talemålsendring hjå ungdom på Voss* (TUV). Resultatet viser at 18- og 19-åringar på Voss i 2001 og 2002 har ei relativt positiv haldning til eige talemål og til vossamålet, samstundes som dei har eit nyansert syn på eigen og lokal dialekt i høve til andre norske dialektar. Det er mange dialektar vossaungdomen synest betre om enn vossamålet og

sitt eige talemål, samstundes som dei har det godt med sin eigen dialekt. Sjølv om vossaungdomen har eit heller avslappa tilhøve til andre dialektar, er dei aller fleste negative til det bergenske talemålet. Granskinga viser elles at det ikkje er skilnad på språkhaldningar mellom ungdom med bondebakgrunn og dei som ikkje har slik bakgrunn. Ungdom med bondebakgrunn har heller ikkje blitt utsett for meir direkte språkleg sosialisering og sanksjonar enn det ungdom med annan bakgrunn har. Derimot syner resultatet at det kan vera skilnad på mødrene og fedrane si språklege sosialisering av barna, og om foreldra er frå Voss eller ikkje.

Høyanger-målet har lenge vore kjent som eit eksempel på korleis ein ny dialekt veks fram i møte mellom to eller fleire forskjellige dialektar, og i doktorgradsprosjektet sitt som er knytt til TEIN, jamfører Randi Solheim eldre, yngre og ny empiri frå Høyanger-målet. I *Språket i smeltegryta. Ein presentasjon av eit prosjekt* gjer Solheim greie for utviklingstrekk i Høyanger-målet og døme på korleis utviklinga gjennom fleire generasjonar skapar ei relativt fast talemålsnorm med færre sosiale særtrekk og fleire tradisjonelle lokale språktrekk enn dei tidlege fasane gjorde. Hjå dei unge ser det no ut for at dei tradisjonelle Høyanger-draga vert viska ut, av di Høyanger-samfunnet ikkje er like spesielt lenger, av di dei sosiale og kulturelle tilhøva er jamna ut, og av di folk orienterer seg meir og meir ut over det lokale miljøet. Solheim spår difor at språkutviklinga framover vil vera meir i tråd med det som skjer i regionen og med allmenne norske utviklingstendensar.

Ragnhild Haugen presenterer i *Sjølvrapporterte språkhaldningar frå ungdom i Sogndal* nokre resultat frå ei talemålsgransking i Sogndal som ho no er i gang med. I denne granskinga, som er eit dei 9 doktorgradsprojekta som er knytte til TEIN, vert hovudvekta lagd på språkhaldningsstudiar, og Haugen registrerer både direkte og indirekte språkhaldningar til tre talemålsvarietetar. 36 uttrekte informantar, av dei 153 elevane ved Sogndals ungdomsskule skuleåret 2000/ 2001 som var med på den indirekte haldningsgranskinga, var med på den direkte granskinga. I artikkelen er det resultatata frå den direkte språkhaldningsgranskinga som vert presenterte. Haugen gjer fyrst stutt greie for den tradisjonelle

trekomponentmodellen med ein kognitiv, ein affektiv og ein konativ komponent, og ho argumenterer så for verdien av å nytta modellen i prosjektet sitt. Dinest diskuterer Haugen sjølvrapportering som direkte metode, som ho meiner er eit nyttig supplement til den indirekte, som ho sjølv meiner er den primære. Sjølv nyttar ho spørjeskjema og direkte utsegner som direkte metode for å få kunnskap om kognitive og affektive haldningar. Haugen relaterer den kognitive og affektive haldninga til dei sosiale variablane 'foreldrebakgrunn', 'kjønn' og 'klassetrinn'. Granskinga viser m.a. at elevar med éin eller begge foreldra frå Sogndal er meir positive til Sogndals-dialekten enn elevar som har begge foreldra utanfrå. I tillegg til at foreldrebakgrunnen er viktig, viser også kjønnskomponenten seg å vera det: det er jentene som fyrst utviklar ei negativ innstilling til Sogndals-dialekten. Klassestrinn viser også klar samanheng med haldning til lokale talemålsvarietetar, utan at Haugen kan gje noka forklaring på den situasjonen enno i prosjektet. Haugen avsluttar artikkelen med at

[...] i neste fase når eg ser dei direkte haldningsresultata opp mot talemålet til informantane, vil eg få eit mål på kor pålitelege desse sjølvrapporterte opplysningane er.

Ein annan TEIN-stipendiat, Hilde Sollid, diskuterer i *Om observatørens paradoks* observatørens paradoks i høve til omgrepet 'the vernacular', det implisitte identitetsomgrepet og det at granskaren er til stades under intervjuet, og ho viser korleis den sosiolingvistiske praksisen har endra seg på alle desse tre punkta sidan Labov formulerte paradokset. Til slutt i artikkelen viser Sollid korleis ideen om observatørens paradoks og det klassiske sosiolingvistiske intervjuet byggjer på eit positivistisk vitenskapssyn som ho set opp mot eit realistisk vitenskapssyn der sosiolingvistikken sitt studieobjekt ikkje er 'the vernacular', men derimot den språkbruken som stemmer overens med den aktuelle språkbrukssituasjonen.

TEIN-stipendiaten Rune Røsstad gjer i *Å undersøke oppfatningar om endring og variasjon i eigen dialekt* greie for kva for metodar han vil nytta i granskinga av endring og variasjon i talemåla i delar av Kristiansand-distriktet i Vest-Agder. For å skaffa seg informasjon om

kva folk meiner om talemålet sitt og om dei språklege endringane som skjer, og for å finna ut kva for samanhengar det er mellom oppfatningar og haldningar og dei faktiske talemålstilhøva, vil han nytta metodar inspirert av *folk linguistics* og *perceptual dialectology*.

I *Urbanisering som forklaringsfaktor i talemålsutviklinga* tar Kari Anne Vold Ulset føre seg urbaniseringa sin innverknad på talemålet. Ulset fokuserer særleg på flytting som ein viktig del av urbaniseringa. Ettter å ha gjort greie for urbaniseringsomgrepet og flyttestudiar på makronivå, og sett urbanisering og språkending på mikronivå i samband med sosiale nettverk, mental urbanisering, modernitet og identitet, presenterer Ulset stutt eit konkret døme frå Melhus i Sør-Trøndelag. Melhus har vore utsett for stor urbanisering og tilflytting dei siste tiåra, og ungdomane som er med som informantar i prosjektet har alle tatt opp Trondheims-former i talemålet sitt i ulik i grad. Ut frå graden av Melhus-former og Trondheims-former, vert talemålet til informantane kategoriserte i tre kategoriar: Melhus-strategien, kompromisstrategien og Trondheims-strategien.

Kristine Kleivenes viser i *Med kristiansunddialekten på flyttefot. En undersøkelse av seks utflytta kristiansunderses språkholdninger og språklige atferd – i det "nye" språkklimaets tid* korleis unge kristiansundarar i andre halvdel av 20-åra nyttar det kristiansundske talemålet sitt på ein 'naturleg' måte etter flytting til Oslo og Bergen. Til skilnad frå tidlegare flyttingsstudiar til hovudstaden (t.d. Rekdal 1971), er desse ungdomane språkleg trygge, og dei er ikkje blitt utsett for press eller krav om å leggja om talemålet sitt. Eit viktig skilje går mellom Bergens-informantane og Oslo-informantane på den måten at Oslo-informantane er meir medvitne om eigen språkbruk, inkludert språklege justeringar, enn Bergens-informantane. Oslo-informantane har i større grad justert talemålet sitt enn Bergens-informantane. Dette vert m.a. forklart med at Oslo-folk kan ha eit anna tilhøve til andre dialektar enn det som er vanleg i Bergen.

I *Prinsipper og utfordringer i tospråklig undervisning for barn* viser Annika S. Odland til den store variasjonen i den tospråklege undervisninga, og gjer greie for ulike undervisningsprinsipp og utfordringar. Etter å ha gjort greie for tospråklegheit allment sett, gjer Odland i fyrste halvdel av artikkelen greie for tospråkleg

undervisning, og presenterer så nokså inngåande Colin Baker (1993) sin typologi av tospråkleg undervisning ved å gå inn på dei ulike kategoriane hans. I den andre halvdelan gjer Odland greie for ei rekkje av dei utfordringane ein møter i den tospråklege undervisninga. Denne delen er inspirert av dei tre retningane som R. Ruiz (1985) meiner folk sine haldningar til tospråklegheit og tospråkleg utdanning kan plasserast i høve til: problemorientering, rettighetsorientering og ressursorientering.

Litteratur

- Baker, C. 1993: *Foundations of Bilingual Education*. Bridgend: Multilingual Matters Ltd.
- Milroy, Lesley 1992: *Language and social networks*. Oxford /Cambridge Mass.: Blackwell.
- Niedzielski, Nancy & Dennis R. Preston 1999: *Folk Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Rekdal, Olaug 1971: *Modifisert dialekt. En undersøkelse av to språkvarianter hos innflyttere i Oslo*. Uprenta hovudoppgåve i norsk. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Ruiz, R. 1984: Orientations in language planning. I: *NABE Journal* 8 (2). 15–34.
- Talmy, Leonard 2000: *Toward a cognitive semantics. Volume II: Typology and process in concept structuring*. Cambridge, Massachusetts/London.
- Torp, Arne 2000: Skarre-r – ingen talefeil likevel? Teorier om opphavet til skarring – og hvor langt skarringa vil gå. *Målbryting* 4. 63–88.